

Píše Steffen Höhne

(E*forum, 07. 10. 2020)

Korespondence mezi pražským germanistou Augustem Sauerem

a Bernhardem Seuffertem ze Štýrského Hradce před nás staví soubor pramenů, který je významný nejen pro dějiny vědecké komunikace, je relevantní také kulturněhistoricky. Zpracováno bylo přes 1200 dopisů a pohlednic datovaných mezi lety 1880 a 1926 (cca. 300 z nich bylo otištěno), které si vyměnili dva učenci, již v podstatné míře ovlivnili směřování germanistiky, zvláště v souvislosti s formováním a profilováním svébytného oboru „nová německá literární věda“ (Neue Deutsche Literaturwissenschaft). Oba působili v Rakousku, oba byli žáky vlivného germanisty Wilhelma Scherera, oba obdrželi ve stejném roce 1886 profesuru, Seuffert ve Štýrském Hradci, Sauer – jenž dříve působil ve Štýrském Hradci – v Praze. Oba při své práci vycházeli z estetické analýzy konkrétních literárních děl (s. 550). Stěžejními oblastmi jejich činnosti byl základní biografický výzkum, edice a literární dějepisectví 18. a 19. století, u Seufferta s těžištěm na Christophu Martinu Wielandovi, u Sauera se zaměřením na Franze Grillparzera, Adalberta Stiftera a literární dějiny Rakouska. Oba se navíc zasloužili v oblasti vydávání odborných časopisů, Seuffert v souvislosti s časopisem *Vierteljahrschrift für Litteraturgeschichte* (1888–1893) a Sauer se svým *Euphorionem* (1893 dodnes).

Ve vydané korespondenci se projevují nejen dvě rozdílné badatelské osobnosti, extrovertní Sauer a spíše uzavřený Seuffert, můžeme v ní sledovat i vývoj akademického oboru nová německá literární věda. Nadto nám umožňuje jasně vnímat politické aspekty ve vědě a kultuře, tedy v oblastech, v nichž oba vědci zaujímali, popř. museli zaujímat stanoviska. Už Sauerovo jmenování v Praze bylo následkem předcházejících intrik velmi nejisté, jak se o tom sám kandidát pohoršeně zmiňuje v dopise Seuffertovi z 6. 1. 1886: „Milý příteli, to, co mi v Praze navrhuji, je za těchto okolností pro mě spíše ostuda než čest.“ (s. 159) Na jak abstrúzních okolnostech tehdy záviselo udělení ordinariátu, vyplývá ze Sauerova listu z 14. 10. 1889, z doby, kdy byl již dávno profesorem: „Na ministerstvu mi sdělili, že hlavní překážkou pro mé jmenování je nedostatečný výnos daně z lihovin.“ (s. 262) Z publikovaných dopisů lze místy cítit Sauerův odpor vůči Praze, když píše, že se mu „v této hromadě kamení stýská po krásném, zeleném, zdravém Štýrském Hradci a postrádá ovšem i své dobré známé. Posluchači (co do počtu je jich 15) jsou velmi chudí, naprosto nevědomí. Nová lit. zde nemá vůbec žádnou tradici.“ (s. 177)

Tato averze ještě narůstala v souvislosti s nakonec nevydařeným povoláním do Vídně, život Sauerovi znepríjemňovaly ale i nepříznivé pracovní podmínky. K vybavení pražského pracoviště Sauer dodává: „Následkem neuvěřitelné [Kelleho]

lehkomyšlnosti náš seminář nemá zhora nic. [...] Umístili nás v nějaké díře, kde pět lidí sotva dýchá. Dotace na knihovnu žádné! Na stipendia 180 Fl. na semestr, tuto částku si mezi sebou musíme dělit. Co z ní uspoříme, použijeme na nákup knih. Knihovník svou úlohu zatím vykonával zadarmo; v minulém letním semestru jsme mu na mé naléhavé doporučení přiznali stipendium ve výši 30 Fl. Místnost knihovny je zavřena, klíč je uložen u pedela a vrátného, otevírací hodiny knihovny byly přenechány na úvaze každého knihovníka.“ (27. 11. 1892; s. 304n.; zvýraznění v orig.)

Díky kontaktům s mnoha významnými institucemi (Grillparzer-Gesellschaft, Litterarischer Verein, Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen) a účasti na různých edičních projektech (*Grillparzer-Ausgabe*, *Stifter-Ausgabe*, *Goethe-Briefe*, *Bibliothek deutscher Schriftsteller aus Böhmen*) se Sauerovi, jenž nastupoval s úmyslem v pražském institutu okrajového významu probudit „pochopení pro dějiny německojazyčné literatury Rakouska“ (s. 39), nakonec přece jenom podařilo z této katedry učinit pracoviště s pověstí přesahující regionální rozměr. Oba učenci se v korespondenci stále znova vrací k *Euphorionovi*, dodnes vycházejícímu periodiku, jehož prosazení na počátku ovšem zdaleka nebylo samozřejmé. Obnášelo to zajišťování manuskriptů s dostatečným časovým předstihem, komunikaci s recenzenty, ale i vyřizování nakladatelských a finančních záležitostí. Sauer očividně zužitkoval své kontakty se Společností pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách [Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen], aby si obstaral příspěvky na pokrytí nákladů na tisk časopisu (dopis z 21. nebo 22. 5. 1895), a tak „bez jakýchkoli postranních úmyslů propojil“ – jak se zmiňují vydavatelé periodika – „vědecké cíle rakouské germanistiky se svými osobními ambicemi“ (s. 51). Na druhé straně ale došlo mj. následkem kritiky *Německo-rakouských dějin literatury* [*Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*] Johanna Willibalda Nagla a Jakoba Zeidlera k roztržkám s vydavatelem Frommem, který očekával v *Euphorionovi* recenzi, což ovšem Sauer odmítl (dopisy z 6. 3. 1899, 1. 5. 1899, 6. 10. 1899). Problémy vznikaly navíc také proto, že Fromme opakovaně navyšoval náklady na tisk, Sauer ho v dopise z 1. 11. 1901, popř. z 2. 6. 1902, označuje za „arcisyčáka“ či „nespolehlivého kumpána“ (s. 482, 489). Starosti s financováním *Euphoriona* se táhnou téměř celou korespondencí jako červená nit. Když k tomu přičtete mrzutosti s kolegy a spolupracovníky, problematické kolegy v Praze, jako byl např. Johann Kelle, jenž i přes svůj věk nepomýšlel na odchod (s. 411), zdá se, že Sauer postupem doby ztratil radost ze své práce, jak se s povzdechem zmiňuje v dopise z 10. 10. 1889: „Tak mě vše tlačí k tomu, abych zcela zanechal svého rušného literárně-publicistického života a jako Vy žil jen pro svůj výzkum, a čím dříve nadejde tento den, jenž mi vrátí mě samotného, tím lépe pro mé zdraví, mou budoucnost a mou práci. Takto si člověk sám plete bič, jímž je umrskán do bezvědomí.“ (s. 418)

Situace se stávala závažnou, když se problémy a roztržky začaly týkat záležitostí, které byly pro Sauera velmi důležité, jako např. jím zaštiťované vydání Stifterova díla v rámci *Knihovny německých spisovatelů z Čech* [*Bibliothek deutscher Schriftsteller aus Böhmen*], pro niž bez honoráře redigoval 13 svazků. Jde o oběť, píše Sauer, kterou lze pochopit jen „s přihlédnutím k místním politickým poměrům“ (27. 12. 1902;

s. 502). Na druhou stranu Sauerovi toto pracovní vytížení nebránilo, aby se angažoval při vydávání periodika *Deutsche Arbeit* [Německá práce] (viz dopis z 21. 9. 1900; s. 465) nebo aby se v roce 1907 dal zvolit rektorem univerzity. Aktuální polické události zmiňuje nanejvýš na okraj, např. když svému příteli podává zprávu o úspěších Společnosti, díky jejímuž vlivu bylo možné prosadit v „umělecké galerii paritu“ (27. 12. 1902; s. 502) nebo když řešil otázky jmenování vyučujících. Vzhledem k nepokojům vyvolaným tzv. Badeniho jazykovými nařízeními spatřoval Sauer jako problematické moci povolání na pražskou univerzitu určité jím preferované kolegy (s. 411n.), v případě jiného kandidáta spatřoval jeho nepolitický postoj jako přednost. „Nikdy jsem ho ale nakonec neslyšel mluvit o tom, že by považoval Prahu za nesnesitelné univerzitní město. Nikdy jsem si nevšiml, že by se aktivně zabýval politikou, pokud mě paměť neklame, nikdy jsme spolu politiku ani neprobírali, vzpomínám si ale, že své německé považoval za samozřejmou věc.“ (6. 5. 1899; s. 436)

Konrad Zwierzina, o něhož zde šlo, ale nakonec odešel na univerzitu ve švýcarském Freiburgu. Na druhou stranu – podstatné byly i tyto úvahy – roli hrála i konfesní příslušnost, což zmiňuje Sauer, když se ohrazuje proti kandidatuře Samuela Singera: „Ale aby byl Žid germanistou, je zde zcela nemyslitelné stejně jako ve Štýrském Hradci či Innsbrucku. Kvůli studentům.“ (8. 5. 1899; s. 435) Národnostní polarizace se zřetelně projevila také v zamítnutí mimořádné profesury v případě Spiridiona Wukadinoviče, jenž dle kolegů – jak se zmiňuje Sauer – v „utravistické technické knihovně, kterou vede, mluví pouze česky“. Údajně se „tam od počátku přiklonil zcela na stranu Čechů“ (13. 6. 1911; s. 587). Zmiňovány jsou dále nepokoje v souvislosti se Sauerovým rektorátem, např. ke konci roku 1908 po odložení zasedání českého zemského sněmu a následujících střetech studentů, což 2. 12. 1908 vedlo k vyhlášení stanného práva a zákazu barev v Praze.

Proto nepřekvapí, že se i Sauerovy na první pohled nepolitické, filologické ediční projekty náhle ocitají v kontextu pražských národnostních nepokojů. Goethovy dopisy byly sice i kvůli svému rozsahu vydány částečně v *Knihovně německých spisovatelů z Čech*, svazek *Briefwechsel zwischen J. W. v. Goethe und Kaspar Graf v. von Sternberg* [Korespondence mezi J. W. v. Goethem a hrabětem Kašparem ze Šternberka] lze ovšem chápat jako „politický počín“ (s. 502), jako „boj o kulturní dědictví Čech“ (s. 48), což Sauer v dodatku ze dne 27. 12. 1902 speciálně vyzdvihuje: „V souvislosti s určitými věcmi ztratili Němci v Čechách paměť a také zájem. Češi si zcela osobují právo pečovat o minulost. Období dějin literatury od roku 1750 označují jako českou literaturu v německém jazyce. I Šternberka takto chápou a Bratranek byl údajně více Čech než Němec a tím se prý i řídil. Proto je důležité, že jsme si Šternberka reklamovali pro naši knihovnu. Češi se určitě rozzlobí, že si tyto věci nechali ujít, že tuto korespondenci nevydala česká akademie.“ (s. 503n.)

Na druhé straně se Sauer zase distancoval od radikalizovaných mladších kolegů, když se např. zastal Otokara Fischera proti neoprávněné polemice ze strany Wilhelma Kosche (s. 599n.) nebo když se stavěl kriticky k některým kolegům, např. Herbertu Cysarzovi (s. 624).

Přes veškerou shodu v odborných a osobních otázkách se ovšem v korespondenci obou germanistů ukazují i rozpory, zvláště pokud jde o Seuffertovy námitky proti chápání jazykových kmenů a tím také proti Sauerově rektorské řeči z roku 1907. Už v roce 1891 formuloval Seuffert své výhrady proti chápání literatury na základě rozdělování do jazykových kmenů: „Vůbec se mi toto charakterizování pomocí jazykových kmenů nelíbí. Co má Weltrich z toho, když přemítá o Schillerově švábství? Karlův regiment potřebujeme pro chápání Schillera stejně jako Franzův pro chápání Grillparzera. Z vědeckého hlediska mám k tomuto rozdělování do jazykových kmenů opravdu velmi málo důvěry.“ (12. 3. 1891; s. 292)

A k rektorátní řeči píše 5. 3. 1908 následující: „Četl jsem Vaši řeč s velkým zájmem. Musíte mi ale prominout, že Vaše cíle nesdílím. Vaše poselství je krásné, já v ně ale nevěřím. [...] Zkrátka: pochybuji, že tento národopis je schopný přinést to, co je předpokladem Vašeho pojetí dějin literatury na základě jazykových kmenů.“ (<http://sauer-seuffert.onb.at>)

Proti těmto námitkám byl Sauer schopen se bránit pouze chabě: „Nejvyšší estetické vrcholy a nejumělečtější výkony zřejmě nebudou mým novým nahlížením dotčeny a měněny; ale celkový obraz se přesto posune. Konec konců vše zamýšlím pouze jako jakýsi korektiv vedle všech ostatních způsobů nahlížení.“ (po 5. 3. 1908; s. 576; zvýrazněno v orig.)

V celé korespondenci je nápadná absence zmínek o pražské moderně, tedy o autorech pražského kruhu, jako byl např. Rainer Maria Rilke, jenž se se Sauerem osobně znal. K ostatním zástupcům této umělecké generace existoval kontakt skrze Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách. Možným vysvětlením je chápání filologie, které považuje pouze kanonizované autory za hodny vědeckého zájmu.

Také světová válka a poválečné uspořádání jsou v korespondenci zmíněny pouze letmo. Dne 2. 5. 1915 Sauer píše, že má „plnou posluchárnu, jak se ale zdá, převažují dámy“. (<http://sauer-seuffert.onb.at>) Po válce, dne 22. 5. 1919, napsal Seuffert rezignovaně: „Budete poměry trpět ještě víc. Čekají nás snad lepší roky?“ A v dopise ze dne 29. 10. 1919 čteme: „Naše úřady nás ujišťují, že nás čeká hlad a mráz. Taky dobře; člověka ani nebaví žít.“ (<http://sauer-seuffert.onb.at>) Sauer odpovídá 3. 11. 1919: „Co by člověk jindy psal, dnes papíru nesvěří. Svě stáří jsem si představoval jinak, teď denně proléváme ty nejkrvavější slzy.“ (<https://edition.onb.ac.at/context:sauer-seuffert>; tyto dopisy jsou k dispozici pouze na webových stránkách). Korespondence obou vědců v této době už spíše vážla, vrchol vzájemné komunikace měli za sebou.

Kniha je doplněna o důkladný komentář editorů k původu korespondence, poměru mezi tištěným vydáním, digitální edicí, popř. webovou platformou (<http://sauer-seuffert.onb.at>), zmíněna jsou kritéria výběru zhruba tří set dopisů z celkového množství čítajícího více než 1200 dokumentů, vydavatelé uvádějí odkazy

k principům třídění, vysvětlují výstavbu textu a jeho prezentaci atd. - výsledkem je prvotřídně zpracovaný korpus dopisů. Orientaci usnadňuje příloha s celkovým soupisem korespondence v podobě tabulek, časové přehledy k Sauerovi i Seuffertovi, bibliografie nově vydaných knižních řad u obou učenců a komentovaný jmenný seznam.

I když by na některých místech snad bylo třeba podrobnějšího vysvětlení - problémy Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách, o níž je řeč v Sauerově dopise z 7. 4. 1910, byly výsledkem právě značných finančních nároků, které vznikaly vydáváním novin *Deutsche Arbeit* - přesto můžeme bez pochybností hovořit v souvislosti s touto publikací o mistrovském počínu, jenž zpřístupňuje tuto důležitou korespondenci. Její důležitost působivě dokládají slova samotného Augusta Sauera: „Téměř se ostýchám Vám tento dopis poslat; Vy jste ale jediný z mých přátel, s nímž vedu opravdovou korespondenci.“ (2. 6. 1902; s. 490)

Přeložil Lukáš Motyčka

Der Briefwechsel zwischen August Sauer und Bernhard Seuffert 1880 bis 1926. Ed. Mirko Nottscheid, Marcel Illetschko a Desiree Hebenstreit ve spolupráci s Bernhardem Fetzem a Hans-Haraldem Müllerem. Wien / Köln / Weimar: Böhlau, 2020, 838 s.

www.ipsl.cz